

فروش اقساطی در نظام بانکداری بدون ربا

بامقدمه:

دکتر سید عباس موسویان

و

حجة الاسلام غلامرضا مصباحی مقدم

تألیف: دکتر حسن جلالی

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

کتابسادیق

فروش اقساطی در نظام بانکداری بدون ربا ■ تألیف: دکتر حسن جلالی ■ با مقدمه: دکتر سیدعباس موسویان و
حجت الاسلام غلامرضا مصباحی مقدم ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ ویراستار: مریم گرابیان ■ نمایه‌سازی:
رضا دیبا ■ چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۱۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۳-۱۹۸-۹
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: جلالی، حسن، ۱۳۵۳
عنوان و نام پدیدآور: فروش اقساطی در نظام بانکداری بدون ربا/ تألیف حسن جلالی؛ با مقدمه
سیدعباس موسویان، غلامرضا مصباحی مقدم.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۴۶۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۱۹۸-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: عقود و ایقاعات (فقه)
موضوع: بانک و بانکداری (فقه)
شناسه افزوده: موسویان، سیدعباس، ۱۳۳۹ - مقدمه نویس
شناسه افزوده: مصباحی، غلامرضا، ۱۳۳۰ - مقدمه نویس
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ج ۷۶ ف ۴/۱۹۰ BP
رده بندی دیویی: ۳۷۲/۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۵۹۴۴۵

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۹
.....	مقدمه	۱۱
.....	فصل ۱. کلیات و مفاهیم	۱۵
.....	مقدمه	۱۵
.....	۱-۱. قرارداد فروش اقساطی	۱۷
.....	۱-۱-۱. ضوابط و مقررات قانونی و آیین نامه‌های قراردادهای فروش اقساطی	۱۹
.....	۲-۱. تاریخچه بحث	۳۶
.....	فصل ۲. احکام و شبهات فقهی بیع مرابحه سفارشی	۴۵
.....	مقدمه	۴۵
.....	۱-۲. مستند و حکم فقهی بیع مرابحه سفارشی	۴۵
.....	۱-۱-۲. حکم فقهی بیع مرابحه سفارشی	۴۷
.....	۲-۱-۲. بیع مرابحه و حکم فقهی آن	۵۷
.....	۲-۲. شبهات فقهی بیع مرابحه سفارشی	۱۰۷
.....	۱-۲-۲. شبهه نخست- بیع مرابحه سفارشی، مصداق ربا است	۱۰۷
.....	۲-۲-۲. شبهه دوم- شبهه بیع ما لیس عندک	۱۱۷
.....	۳-۲-۲. شبهه سوم- شبهه بیعتین فی بیعه	۱۱۸
.....	۴-۲-۲. شبهه چهارم- بیع مرابحه مذکور، مشمول روایت نهی از انجام دو بیع در قالب	
.....	یک بیع است	۱۱۸
.....	۵-۲-۲. شبهه پنجم- شبهه نبود قائل به جواز	۱۲۱

۱۲۲.....	۲-۲-۶. شبهه ششم- بیع مراحجه عقد معلق و باطل است
۱۲۳.....	۲-۲-۷. شبهه هفتم- "بیع مراحجه برای دستور دهنده به خرید" معامله‌ای ریسک‌پذیر است
۱۲۴.....	۲-۲-۸. شبهه هشتم- بیع مراحجه همان بیع عینه است که مورد نهی شارع می‌باشد
۱۲۸.....	خلاصه فصل
۱۴۳.....	فصل ۳. قرارداد فروش اقساطی و چالش‌های فقهی
۱۴۳.....	مقدمه
۱۴۷.....	۳-۱. چالش فقهی ضمانت شخص ثالث در قراردادهای فروش اقساطی
۱۵۰.....	۳-۱-۱. ضمانت در فقه و احکام آن
۱۵۲.....	۳-۱-۲. محدوده تعهد و ضمانت ضامن
۱۶۷.....	۳-۲. رهن و وثیقه در قرارداد فروش اقساطی
۱۶۸.....	۳-۲-۱. رهن و وثیقه در قانون و آیین‌نامه
۱۷۳.....	۳-۲-۲. رهن در فقه و احکام آن
۱۷۸.....	۳-۲-۳. محدودیت تصرف در مال مرهون
۱۸۳.....	۳-۳. ضمانت حسن انجام کار
۱۸۴.....	۳-۳-۱. ضمانت حسن انجام کار در فقه
۱۹۳.....	۳-۴. چالش فقهی تأثیر تعجیل یا تأجیل قسط در میزان سود
۱۹۴.....	۳-۴-۱. تخفیف سود در پرداخت قبل از سررسید
۱۹۸.....	۳-۴-۲. تأجیل اقساط یا دین در برابر افزایش مبلغ آن
۲۰۱.....	خلاصه فصل
۲۱۱.....	فصل ۴. قرارداد فروش اقساطی و شروط ضمنی
۲۱۱.....	مقدمه
۲۱۱.....	۴-۱. شرط وکالت بلا عزل
۲۱۲.....	۴-۱-۱. اصل اولی در شک نسبت به صحت شرط
۲۱۴.....	۴-۱-۲. ویژگی‌های عقد وکالت در فقه
۲۲۰.....	۴-۱-۳. قید وکالت بلا عزل و علل آن

۲۲۴.....	۴-۱-۴. وکالت بلاعزل و وفات موکل.....
۲۲۹.....	۲-۴. چالش فقهی استیفای مطالبات از اموال بستگان مدیونین.....
۲۳۰.....	۴-۲-۱. اولیای فہری تصرف و میزان اختیار آنان.....
۲۳۵.....	۴-۳-۳. شروط جزائی و تهدیدی.....
۲۵۱.....	۴-۳-۱. خسارت تأخیر تأدیه.....
۲۹۱.....	۴-۳-۲. شرط خسارت تأخیر تأدیه و ادله آن.....
۳۰۴.....	۴-۳-۳. شرط جریمه تأخیر تأدیه.....
۳۱۷.....	۴-۳-۴. شرط جریمه تخلف از قرارداد.....
۳۳۰.....	۴-۳-۵. شرط حلول مطالبات.....
۳۴۳.....	۴-۴. چالش فقهی شرط محدودیت تصرف.....
۳۴۳.....	۴-۴-۱. مؤدای شرط در عقود.....
۳۵۱.....	۴-۴-۲. شرط عدم انتقال مبیع در مدت اقساط و محدودیت تصرف.....
۳۶۲.....	۴-۵. ماهیت فرم قرارداد فروش اقساطی در رویه عملی بانک.....
۳۶۳.....	۴-۵-۱. رویه عملی بانک در تنظیم قرارداد نهایی فروش اقساطی.....
۳۷۲.....	خلاصه فصل.....
۳۹۳.....	نتیجه گیری.....
۴۰۵.....	راهکارها و پیشنهادات.....
۴۳۱.....	کتابنامه.....
۴۴۷.....	نمایه.....

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 لَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم- سوره مبارکه النمل- آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده در سخانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای

ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی-کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدرانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند- درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت به جهت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

قرارداد فروش اقساطی کاربرد گسترده‌ای در بانکداری اسلامی به ویژه بانکداری بدون ربا در ایران دارد و این امر موجب طرح مسائلی زیادی شده است که انجام پژوهش‌های جدید فقهی را ضروری ساخته است. مسائلی چون قیمت‌گذاری در فروش اقساطی، اعطای وکالت در خرید و فروش از طرف بانک‌ها به مشتریان، صوری شدن و فضولی شدن برخی معاملات، تأخیر در پرداخت دیون حاصل از فروش اقساطی از طرف مشتریان معسرومتخلف، تأجیل در پرداخت و انتظار کاهش مبلغ سود در قبال آن، سند وثیقه و ضمانت و روش برخورد بانک‌ها در قبال این نوع مطالبات، فروش مطالبات حاصل از تسهیلات فروش اقساطی و غیره از جمله مسائلی است که امروزه نیاز به تحقیق جدید در این عرصه دارد و این اثر از این جهت توانسته است نوآوری‌هایی را به ارمغان آورد که در این خصوص می‌توان به تلفیق بین مطالعات نظری و میدانی، ارائه پیشنهادات هم سنخ نگاه فقهی برای معاملات فروش اقساطی در بانک‌ها، در نظر گرفتن نظرات گوناگون فقهی در تحلیل مشروعیت هر یک از آیتم‌های مربوط به عملیات بانکی قرارداد مذکور، در نظر گرفتن وضعیت موجود و محدودیت‌های نظام بانکی در ارائه پیشنهادات اشاره نمود.

پژوهش پیش‌رو که حاصل زحمات محقق ارجمند جناب آقای دکتر جلالی برای رساله دکتری است تلاش دارد مباحث پیش‌گفته و مباحث مرتبط با تسهیلات فروش

اقساطی را به بحث بگذارد. یافته‌های محقق نشان می‌دهد علی‌رغم باور برخی منتقدان بانکداری بدون ربا که اجرای صحیح قراردادهای شرعی را مشکل و گاه غیر ممکن می‌نمایانند، با اراده و اهتمام مسئولان و آموزش مناسب متصدیان می‌توان آموزه‌های اسلامی را در عرصه اقتصادی به درستی انجام داد و از آثار زیان بار دنیوی و اخروی ربا در امان بود.

این تحقیق می‌تواند مورد استفاده طراحان قوانین و مقررات و آئین‌نامه‌های عملیاتی و دستورالعمل‌های اجرایی و سیاست‌گذاران نظام بانکداری کشور و اساتید و دانشجویان رشته فقه اقتصادی، اقتصاد اسلامی و بانکداری اسلامی باشد.

دکتر سیدعباس موسویان

کتاب گرانقدری که در دستان شماست، حاصل کوشش علمی فراوان جناب حجت الاسلام دکتر حسن جلالی، دانش‌آموخته دوره عالی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی در دانشگاه امام صادق علیه السلام است. ایشان با ارائه این اثر زحمات ارزشمند ریاست عالی‌ه دانشگاه، حضرت آیت‌الله مهدوی کنی دامت برکاته و اساتید بزرگوار خود را به خوبی تجسم بخشیده است.

آنچه از یک تحصیلکرده فقه در این دانشگاه انتظار می‌رود، استفاده از دانش فقهی و اندوخته‌های پژوهشی به صورت کاربردی برای آسیب‌شناسی مسائل و موضوعات اقتصادی از منظر فقهی در میدان اجرا و عمل و تحلیل کارشناسانه مسائل و ارائه راه‌حل متناسب با اوضاع و احوال عصر است.

جناب آقای دکتر جلالی در این اثر، قرارداد فروش اقساطی را که از قراردادهای پرکاربرد در بانکداری بدون ربا در داخل و خارج کشور است را مورد بررسی فقهی قرارداد و کوشیده است شبهاتی که پیرامون مشروعیت این قرارداد در بانکداری مطرح شده است را با نقد خوب خود محک بزند.

بررسی پیشینه این قرارداد، یا همان عقد مرابحه نسبی در روایات و آراء فقهاء بزرگ گذشته؛ بررسی چگونگی استفاده از این قرارداد با مراجعه به پرونده‌های تسهیلات بانکی و تطبیق آن با نظر فقهاء؛ بررسی شبهات مطرح شده پیرامون چگونگی اجرای این قرارداد در بانک‌ها مانند شبهه عملکرد ربوی، یا صوری و اکل مال به باکل؛ بررسی حکم فقهی شرط جزایی و تهدیدی در صورت تخلف از پرداخت بدهی در سررسیدها که اکنون در بانک‌ها جاری است؛ بررسی وجه شرعی اخذ جریمه بابت تأخیر در پرداخت جریمه بانکی و ارائه راه حل جهت اطلاق قرارداد فروش اقساطی در مواردی که با شبهه روبه‌رو است؛ در این اثر با دقت فقهی و کارشناسی بالائی صورت گرفته است.

جای این اثر در تحلیل فقهی عملکرد بانکداری بدون ربا خالی بود که با این نگاه محققانه این خلأ پر شد.

از خداوند متعال برای این جهد بلیغ علمی که همراه با اخلاص بوده است اجر شایسته خواهانم. انه حلیم شکور.

دکتر غلامرضا مصباحی مقدم
 دانشیار دانشگاه امام صادق (ع)